

Statsvetenskap och makt efter Foucault

En diskursanalys av den svenska köttnormen

Abstract

This study attempts to develop Michel Foucault's analysis of political power in terms of power in ordinary and non-typical political fields, with main focus on the field of food: such as the constructed normalisation of meat in Sweden. The main reason with the analysis is to broaden classical concepts of power within the field of political science in general. Analysis centre around the potential power of the normalisation of meat in the Swedish diet and how other alternative foods gets constructed as deviant and undesirable, to deploy how other phenomena than the mainstream political ones govern society in different ways. The broader purpose with the study is to develop a new analytical framework that can be used to discuss and understand new forms of power relations in today's society. In this study in particular, the framework helps to enlighten the normalised position of meat in the Swedish society: its historicity, establishment and consequences.

Key Words: Foucault, power, politics, norms, food, meat, insects

Words: 9975

Innehållsförteckning

1	Maktens nya ansikte	1
1.1	Ett tredelat syfte	2
1.2	En subjektivt substantiell ansats	3
1.3	Språkets styrning och forskarens roll.....	4
1.4	En särpräglad disposition.....	5
2	Köttets normalitet – mot ett analytiskt ramverk	6
2.1	Konstruktionen av det normala och avvikande.....	7
2.2	Problematisering	8
2.3	Historisk nominalism och genealogisk historia	9
2.4	Intersubjektiva möjligheter och begränsningar.....	10
2.5	Ramverk för nutida maktanalys	11
3	Köttnormens problematik.....	12
3.1	Maktens vardagliga uttryck	12
3.2	Köttnormens uppkomst.....	13
3.3	Köttnormens vidmakthållande.....	17
3.4	Insekter som avvikande föda	20
4	Normer och makt	25
5	Referenser.....	26

1 Maktens nya ansikte

Uppsatsen tar avstamp i en av samhällets mest privata tillika statsvetenskapligt utforskade sfärer: vad som är normalt att äta. Läsaren åberopas här att se en specifikt svensk nutida kontext. Är inte det mest tänkbara och troligen högst förekommande svaret: ”kött och potatis”? Detsamma gäller troligen även om samma fråga hade varit ställd för ett sekel sedan: men! Hade samma svar varit gällande fem sekel bakåt, eller framåt, i tiden? Hur ”normalt” kött och potatis än känns idag, är det ”normala” kontextbundet och precis som kontexter – föränderligt. Att kött är något normalt att äta är varken självklart eller skrivet i sten. Detta är vad som i uppsatsen benämns som ”köttnormen” och problematiseras utifrån tesen att det finns en maktfunktion i köttets konstruktion – även om det är en svårtydlig och svårgripbar sådan.

Olika vetenskaper har olika mål som nås med olika medel. Ett av statsvetenskapens främsta mål att granska relationen mellan människa och makt (Brass 2000:316): en makt som traditionellt varit hierarkisk och aktörsbunden, tydlig och lättplacerad. Varför statsvetenskapen granskar makt kan sägas vara för att frigöra människan från förtryck: upplysa för att förändra. Men, till skillnad från många andra vetenskaper, har statsvetenskapen svårt att förnya sig (Brass 2000:305-307). Medan till exempel fält som post-humaniora och post-kolonialism utvecklat nya metoder för att förstå dagens människa och inte densamma för två sekel sedan (Nordlund 2016:4), analyserar statsvetenskapen nutida maktuttryck, med hjälp av föråldrade verktyg. Det saknas en post-statsvetenskap med verktyg för att analysera samtida, eller utforskade, former av makt.

I en tid där maktrelationer blir alltmer diffusa och utspridda, är det inte längre alltid givet på förhand vem som har makt och vem som inte har det, varifrån makten kommer eller hur den uttrycks (Gordon 1991:3). Då makt visar sig på oväntade platser och i annorlunda former, finns risk att den hamnar i skymundan eller lämnas opåverkad. Uppsatsens mål är därmed att bidra till en utveckling av statsvetenskapens verktyg för maktanalys. Detta är måhända en djärv ansats. I en disciplin som gärna disciplinerar vad som är forskningsbart och inte, ryms snäva förståelser för vad som är statsvetenskap – och inte (Randall 2002:119): vilket är uppsatsens mål att utmana.

Uppsatsens röda tråd är framställandet av ett ramverk för att förstå den svenska köttnormen på ett specifikt plan, för att på så vis förstå normers makt på ett mer generellt plan. Slutsatsen landar i hur väl det framställda ramverket håller för att förstå köttnormen och dess generaliserbarhet. Genom att framställa verktyg för en samtida analys av makt och normer grundat i Foucaults teorier, är uppsatsen ett bidrag till statsvetenskapen i sin helhet.

1.1 Ett tredelat syfte

Den traditionella statsvetenskapen har svårt att hantera normer och de maktfigurationer som uppstår kring dem, något bland annat feministisk forskning har belyst (jfr Freidenvall & Jansson 2010). Det finns varken en bestämd aktör eller plats varifrån normer härstammar och utvecklas, inte heller någon att anklaga för ett direkt maktutövande. Men faktum kvarstår: normer påverkar människan och dess beteende, ofta omedvetet och ofta i en förvånansvärt hög utsträckning. Därför, är uppsatsens syfte att förstå den här typen av maktkonfigurationer genom en analys av den svenska köttnormen, med målet att kunna bidra till en utveckling av det statsvetenskapliga studiet av makt.

I relation till något så vardagligt som vad vi äter, framstår maktens materialitet och vardaglighet (Metzger 2005: 20). Människans fria vilja och hemmets privata sfär, är varken fri eller privat. Normer styr handlande, där människans primära önskan att bli accepterad av gruppen driver henne till en strävan efter *det normala* (Brass 2000:318). Därmed utkristalliserar sig uppsatsens grund: allt som påverkar människans tanke och handling har anledning att granskas i en strävan för frigörelse från förhinder och således finns skäl att granska den svenska köttnormens konstituerande och inverkan.

Den mer övergripande ingångspunkten är av motivet att en fortsatt köttkonsumtion i samma utsträckning som dagens inte är klimatmässigt hållbar (FAO 2012), där köttnormen riskerar ligga till hinder för utvecklingen av mer miljövänliga alternativ. Ett sådant alternativ är implementerandet av insekter som proteinkälla: förvisso något som i grunden borde kunna klassas som ”kött” – men som är främmande: och onormalt. Insekter som föda konstrueras som något onormalt att äta, på samma vis som att kött konstrueras som det normala. Uppsatsen tar ställning till att det finns ett bilateralt samband mellan dessa konstruktioner, med en inneboende maktfunktion i samspelet där det ena konstrueras som normalt och det andra som avvikande.

Frågeställningen lyder därmed:

1. *Hur konstrueras den svenska köttnormen*
2. *Vad innebär den för hur vi ser på insekter som föda*

Frågeställningen knyter an till uppsatsens mer specifika syfte: att belysa och kartlägga hur den svenska köttnormen konstrueras genom språkande. Detta sker genom en tredelad analys. Den första delen ämnar förstå och beskriva normens uppkomst och befästande i och med att granska tidstypiska dokumenteringar där normen kommer till form. Den andra ämnar ge exempel på hur köttnormen uttrycks och dess övergripande påverkansgrad i det samtida medielandskapet. Den sista delen knyter an till hur köttnormen påverkar synen på det avvikande alternativet: insekter som föda. Ramverket de tre kapitlen analyseras utefter har det generaliserande målet att vara applicerbart på andra samhällsbärande normer för att blottgöra hur något som vi ser som självklart – inte behöver vara det.

1.2 En subjektivt substantiell ansats

För uppsatsens syfte tillika mål har behjälpliga metoder och teorier eftersökts. Tydligt framkommer, då uppsatsens intresse är riktat mot ett icke-traditionellt statsvetenskapligt område: kosthållningens privata sfär och intresserar sig för en makt som är svårplacerad och outforskad, att det inte finns någon konkret eller tydlig vägledning att hämta. Därmed har de analytiska byggstenar som krävts arbetats fram självständigt. Ur teorisynpunkt är uppsatsen i sin helhet en ansats till att vidareutveckla Foucaults teorier, där ”Övervakning och straff”(1975) med dess fokus på maktens vardaglighet är en stor inspirationskälla.

För att förtydliga: uppsatsen har inget anspråk att vara en metodbok i diskursanalys eller foucauldiansk metodologi. Mycket har av praktiska skäl gallrats ur, där det finns många andra byggstenar önskvärda att inkludera. Såsom till exempel köttätandets koppling till maskulinitet och kapitalism, vilket hade kunnat analyseras med feministiska och postmarxistiska teorier. Vad gällande metod hade exempelvis en argumentationsanalys varit tillämpbar för att förstå det underförstådda, om det inte vore för att en sådan kräver en tydlig aktörsroll (Bergström & Boréus 2000:113), vilket inte är förenligt med vare sig Foucault (1977a:207), eller en analys av normer utan tydlig bundenhet till aktör eller plats.

Fokus ligger här, i samklang med Foucault (ibid), på det som inte är traditionellt politiskt, till skillnad från exempelvis innehållsanalytiska metoder (Bergström & Boréus 2000:81). På samma vis som Foucault i ”övervakning och straff”(1975) läste dokumenteringar och utredningar från vardagliga källor, grundar sig uppsatsens analys i vardagliga dokumenteringar såsom kokböcker och media. Detta utefter Foucaults premisser att vad som är intressant inte på förhand behöver vara definierat som viktigt eller politiskt: det är upp till forskaren att välja ut material som kan berätta något om det som undersöks (ibid), såsom köttnormens maktfunktion.

Varför Foucault är mer applicerbar än exempelvis Faircloughs kritiska diskursanalys grundas i att den sistnämnda kräver en demarkationslinje mellan det diskursiva och icke-diskursiva (Bergström & Boréus 2000:355), vilket blir problematiskt i en analys av köttnormen då det inte går att tydligt avskilja vad som är norm eller inte, diskurs eller inte. Dock gjorde Foucault själv samma uppdelning i sina första arkeologiska studier (Howarth & Torfing 2005:7), men upphävde distinktionen i och med sina senare genealogiska studier (Bergström & Boréus 2000:357), vilka är mer i samklang med uppsatsen.

Naturligtvis innebär detta implikationer, som att uppsatsens angreppssätt inte är tillräckligt verklighetsförankrat och alltför subjektivistiskt. Diskursanalyser kan ha en betydligt mer objektiv plattform och därmed en tydligare förankring till den klassiska, mer realistiska, skolan (jfr Conolly 1993:232-34). Emellertid vore att anta en sådan inte förenligt med Foucault och därmed skulle uppsatsens grundläggande epistemologiska och ontologiska principer bli inkonsekventa och motstridiga. Det viktiga är alltså inte köttets fysiska roll explicit, utan istället normers implicita roll: ett resonemang som inte kräver en verklighet ”utanför” språket – men som behandlar något substantiellt, med ett subjektivt anspråk.

1.3 Språkets styrning och forskarens roll

I och med användandet av ett diskursanalytiskt perspektiv framträder språkets produktiva och meningsskapande roll (Edelman 1988:kap 6). Därför är det av vikt att klargöra och problematisera forskarens roll till materialet, men även uppsatsens roll i form av makten i det skrivna ordet. Det blir problematiskt att skriva en uppsats om makt i språkliga uttryck, utan att samtidigt reflektera över uppsatsen på samma vis som det undersökta materialet. Uppsatsen i sig är även den ett maktuttryck på samma vis som att forskarrollen innehar en enorm makt i urvalet av vad som skrivs – och inte. Många och mycket i uppsatsen är normativt eller diskursivt format men beskrivs som ”sanningar” för att driva resonemanget framåt. Ansatsen har varit ett så neutralt språkanvändande som möjligt, men precis som Foucault menar jag att det är omöjligt att vara fullkomligt neutral – då något sådant inte ”finns” (Foucault 1997:66).

Då språk inte är ett neutralt instrument för kommunikation och inte heller kan representera en given eller oberoende verklighet, blir språkandet i sig en social aktivitet som formas genom dess sociala kontext (Bergström & Boréus 2000:378). Således är uppsatsen i sig högst formad både av forskare och kontext – vare sig detta välkomnas eller inte. Rollen som forskare i och med urval, vägval och språkval måste även förstås utifrån huruvida språket i sig påverkar den egna självbilden och genom den världssynen – vilket konstrueras genom språket (Ball m.fl. 1989:1-2).

Varför detta är viktigt att poängtera är på grund av relationen mellan språk och politik – eller språk och makt. Politik, enligt exempelvis Connolly (1993:23), är inte något ”därute” eller vid sidan av språket – politik är språk och språk är politik. Genom språket skapas den politiska och sociala verklighet som vi förhåller oss till. Språkets konstruerande roll knyter även an till relationen mellan kunskap och makt, där makten ligger i att få en viss kunskap erkänd som den ”rätta” (Bergström & Boréus 2000:378). Vad som väljs ut i uppsatsen – och hur det väljs ut, är därmed både påverkat av maktinflenser – men ger även uttryck för en påverkande makt. Här åberopas läsaren att ha denna problematik i åtanke: vad som ser ut som ett försök till ”sanningsbeskrivande” är endast ett svår-förhindrat språkligt uttryck. Uppsatsens ansats är alltså inte att förklara eller förmana: utan att belysa och beskriva.

1.4 En särpräglad disposition

Uppsatsen är uppdelad i fyra huvudsakliga delar. Den första och ovanstående delen berör de avgränsningar och tankar som legat till grund för forskningsfrågan. Den andra knyter an till den teoribakgrund som är tillämpbar, där Foucaults teoretiseringar kring det normala och avvikande, problematisering, historisk nominalism och genealogiska historia utvecklas. I avsnittet utmejslas även de metodologiska förutsättningar som legat till grund för det analytiska ramverk som utvecklas. Den tredje delen består av en tredelad analys av kötnormen utifrån det framtagna ramverket: kötnormens uppkomst, kötnormens vidmakthållande och slutligen insekter som avvikande föda. Avslutningsvis diskuteras i det sista kapitlet huruvida ramverket är lyckosamt för att analysera kötnormen explicit, och normers inverkan implicit.

Dispositionen här är av en statsvetenskapligt avvikande karaktär: med ett markant steg från den ”vanliga” uppdelningen i inledning, teori, metod, empiri och analys. Detta har tre anledningar: för det första har uppsatsens ansats att utveckla statsvetenskapen influerat uppsatsen att vara nytänkande i sin helhet: inte bara i dess innehåll. För det andra innebär uppsatsens uppbyggnad med dess tre bärande och djupgående analyskapitel att empiri, analys och diskussion bakas samman. För det tredje är uppsatsens främsta syfte att utmejsla ett nytt ramverk för analys av makt och normer, vari metod och teori verkar bilateralt och därmed inte bör åtskiljas. Dispositionen och innehållsförteckningen har därmed utformas på grund av, och för att vägleda, dessa tre motiv.

2 Köttets normalitet – mot ett analytiskt ramverk

Följande avsnitt berör Foucaults teoribildning kring konstituerandet av normer i vad som anses vara naturligt och avvikande i samhället, genom språket (Foucault 1979:296). Innebörden av diskursanalyser har sedan metodens första skede förändrats i många olika riktningar och spår (Bergström & Boréus 2000:378-358). Därmed krävs ett förtydligande av vilken sorts diskursanalys som tas i anspråk. Uppsatsen lutar sig mot Foucaults sätt att se diskurser, i nuläget, som ett bestämt sätt att tala om och förstå världen, där språket inte är ett färdigt eller avgränsat system, utan en social praktik som ständigt förändras i och med språkliga handlingar (ibid).

Det analytiska ramverk som vävs fram består av ett axplock ur Foucaults verktygslåda, där analysen drivs genom och utefter begreppen normskapande, problematisering och genealogisk historia. Begreppen med dess tillhörande teoretiska och metodologiska bakgrund, används sedermera i en trestegsanalys: en historisk tillbakablick, en samtida analys och en problematisering av alternativa skeenden. Detta för att kunna ge ett helhetsperspektiv av den svenska köttnormens problematik.

En grund för studien är Foucaults argument att diskursanalyser är viktiga då diskurser påverkar människan, både i sin syn på verkligheten men även på sig själv, vilket knyter an till ett socialkonstruktivistiskt perspektiv (Berger & Luckman 1966): att allt är konstruerat genom sociala praktiker och därmed även kan förändras genom sådana. Om fenomen som köttnormen inte sätts under lupp och lyfts fram, har människan en begränsad möjlighet att påverka den. Detta med en anknytning till att normers inlåsning med hjälp av omtemativeringar går att rucka på, något exempelvis Judith Butler (2010) eftersträvat.

2.1 Konstruktionen av det normala och avvikande

Enligt Foucault har utsagor olika sanningsvillkor beroende på andra omgivande utsagor (Dreyfus & Rabinow 1983:45-47), där utsagan att kött är ”normal” föda kan spåras i relation till omgivande matdiskurser. Exempelvis kan kött ses som ett komplement till vad som är normalt att ha på tallriken, där ”kött och potatis” måhända är det främsta exemplet. Varför Foucaults teorier är relevanta är erkännandet av och fokus på att diskurser även är det som inte sägs: det som konstrueras som ”avvikande” och avgränsas av samhällsbärande normer: *“diskursen är helheten av de avgränsade och avgränsande betecknanden som passerar genom de sociala relationerna”* (Foucault 1994/2008:181).

Diskurser kreerar vissa ting men inte andra och det som väljs bort hamnar utanför vår begreppsvärld, där det som inkluderas eller exkluderas bestäms av normer och normskapande (Skoglund 2011: 53). Uppsatsens mål är att förtydliga hur kött konstrueras som det normala, både historiskt och i realtid, medan andra alternativ såsom uppsatsens studieobjekt: insekter, konstrueras som det avvikande. Synliggörandet av detta är inte ett kritiserande, utan en kritisk granskning.

Skiljelinjen mellan det normala och avvikande blir fruktsam då fenomenet ”insekter som föda” är något så pass främmande och långt ifrån den ”vanliga” normen, att det är svårt att se det som ett seriöst alternativ. Andra varianter som är närmre rådande norm ses som ett större ”hot”. Således blir debatter som när Coop publicerade en reklamfilm med ett budskap om att äta mindre kött och mer vegetariskt, väldigt het (Wallenberg 2016). Samtidigt bubblar nya rön om att insekter kommer bli framtidens mat under ytan (Åkerlund 2016), men debattörerna håller sig förhållandevis tysta. Diskursen är inte hotad än: det blir inte lika viktigt att försvara normen. Det starkaste maktverktyget är att fortsätta definiera insekter som onormalt för att vi ska fortsätta rycka på axlarna och låta problemet hamna under den samhällspolitiska radarn.

Foucaults teorier kring konstruerandet av det normala och avvikande (Skoglund 2011:53) blir därmed applicerbart till studien. Bland annat framhäver Foucault att en analys av språkliga konstruktioner på meningsnivå, här i reklamkampanjer och debattartiklar, belyser gränser och möjligheter för vad som är sägbart och tänkbart på en mer generell nivå i samhället (ibid). Detta är ett av de främsta skälen för uppsatsen: där den makt som kan sägas vibrera i media och populärkultur påverkar befästandet och utvecklandet av samhällsbärande normer och diskurser.

Foucaults diskursanalytiska utgångspunkt är antagandet om att det finns en begränsad repertoar av berättelser och tolkningsramar av olika ”sanningar” i samhället, vilka är historiskt, kulturellt och genremässigt satta (Börjesson & Palmblad 2007). För uppsatsen innebär detta i analysens första kapitel, med dess historiska tillbakablick kring köttnormens ursprung och framväxt, att ta hänsyn till och beskriva den inramning som skett kring köttets normalitet. Där kan olika faktorer tänkas påverka varför fenomen som ”mammans köttbullar” (Metzger 2005:29-30) blivit vurmade för i den svenska folksjälen.

2.2 Problematisering

Problematisering är en Foucault-inspirerad teknik för poststrukturell analys (Bacchi 2012:1). Paulo Freire ser problematisering som ett (fritt översatt) ”*verktyg för att utveckla kritisk medvetenhet*” (Montero & Sonn 2009:80): ett pedagogiskt verktyg för att ifrågasätta förgivet tagna sanningar. Genom att sätta myter som ”problem” blir de till enheter mottagliga för analys. För Foucault har det varit en vedertagen metod för analys i symbios med en koppling till historiska processer av olika konstruktioner (Foucault 1977b:185-186).

Som metod består problematisering av två steg, där det första är att kartlägga hur och varför vissa fenomen blir ett problem (Foucault 1985:115), för att sedan analysera hur de är formade som särskilda tankeobjekt (ibid). Problematisering som analysverktyg grundas främst i Foucaults två verk ”History of madness (1972a) och ”History of sexuality” (1980). I det förstnämnda beskrivs hur och varför många olika fenomen blev sammanslagna, karaktäriserade och ansedda som ”mental ohälsa” (Foucault 1985: 115). Det sistnämnda berör hur olika tidsepoker har problematiserat sexualitet och gjort sexualitet till ett särskilt sorts tankeobjekt i olika sammanhang (Carelle 2000:131).

Foucaults syfte är att demontera konstruerade objekt, såsom mental ohälsa och sexualitet, som förgivet tagna fixerade väsen och belysa hur och varför de uppstått (Rabinow 2009:29). Detta är på pricken vad uppsatsen ämnar göra: problematisera hur normaliserandet av köttätande och dess omhändertagande diskurs kännetecknas av fixerade förgivet taganden, samt belysa hur och varför de uppstått. För Foucault å ena sidan (Bacchi 2012:2) och uppsatsen å den andra, är således problematisering både en analysmetod men även en hänvisning till den historiska processen som ligger bakom produktionen av olika tankeobjektifieringar och ”sanningar”.

Foucault beskriver problematisering som ”*(the) set of discursive and non-discursive practices that makes something enter into the play of true and the false and constitutes it an object for thought...*” (Foucault 1988:257). Att tala sanning är samma sak som att spela ett spel, där sanningen är formad efter interna regler och där produktionen av sanningar styrs av dessa regler (Franchi 2004). Vi kan alla sägas vara mer eller mindre inlåsta i sådana praktiker, som formar oss till den grad att det är svårt att ställa sig ”utanför” och granska dess verkan. Detta är vad som menas med den produktiva effekten av makt, vilken kan göras observerbar genom problematisering (Flynn 1989:141). Problemativering som metod blir därmed att studera problematiserade ”objekt” (problemativeringar) och den historiska process som ligger till grund för dess uppkomst (Bacchi 2012:2).

2.3 Historisk nominalism och genealogisk historia

I och med problematiseringens historicitet benämner Foucault sig själv som "historisk nominalist" (Alasuutari 2010:407) vilket enkelt tolkat innebär "metodologisk skepticism" eller en betoning av det exceptionella i historien (Beronius 1991:69). Foucault beskriver sin metod som en "uppåtgående" istället för "nedåtgående" maktanalys, med en "eventalization" av historien snarare än en "de-eventalization" (Gordon, Miller & Graham 1991:76-78). Poängen är ett kritiserande mot tendensen att reducera historiska fenomen till uttryck för en allmän struktur, mekanism eller process. Foucault förespråkar istället en skrivning med fokus på det unika i historien, där analysobjekten bör placeras i och förstås utifrån sina särskilda historiska sammanhang (Fredriksson 2007:41-42). Där till exempelvis termer som "galenskap" eller "sexualitet" endast är namn som vi tilldelar till komplexa strategiska situationer i en särskild kontext: termerna skulle inte nödvändigtvis betyda samma sak i en annan sådan (ibid).

Mer precist innebär ett historienominalistiskt förhållningssätt att analysera genom genealogisk historia, vilket är en metod Foucault härlett från skrivelser av Nietzsche (Foucault 1977a). Syftet är att med avstamp i samtiden spåra historiska processer genom vilka samtiden formas med fokus på att belysa släktskapen mellan sociala och diskursiva praktiker som medvetet eller omedvetet hamnat i det fördolda (ibid). Metoden intresserar sig för de idéer, strukturer och praktiker som lever kvar från det förflutna. Således formuleras genealogisk-historiska forskningsfrågor alltid med avstamp i samtiden där frågan inte är *varför* något hände, utan istället *hur* fenomen från det förflutna fortfarande lever kvar i och formar samtiden (Beronius 1991:50).

Uppsatsen kännetecknas av både historisk nominalism och genealogisk historia, då köttnormen och vad den innebär, bör förstås utifrån sin specifika historicitet. Det är således inte tvunget att en liknande analys av köttnormen i en annan kontext, i ett annat land eller samhälle, skulle generera samma resultat. Genom att granska hur köttnormen framträder i en historisk process av problematiseringar kan dess förmodade status belysas och forskaren tillåts spåra dess relationer (ibid). För att förtydliga: detta är relevant då "objektiveringar" såsom köttnormen och tillhörande matdiskurs: "vad en god medborgare ska äta för att anses som normal", är centrala för hur vi styrs då de har effekter på hur vi lever våra liv – både direkt och indirekt. Genom att dekonstruera sådana förgivet tagna sanningar öppnas dess inneboende maktrelationer för kritisk granskning (Bergström & Boréus 2000:379-81).

2.4 Intersubjektiva möjligheter och begränsningar

Vetenskapliga analyser av diskursanalytisk karaktär möter metodologiska utmaningar då dess ramverk inte på förhand är givet (Bergström & Boréus 2000:381), därav är det av särskild vikt att förhålla sig till en genomskinlig process vid reflektioner kring val av metod och material för att främja intersubjektiviteten (Bergström & Boréus 2000:405). Utvecklade och tydliga analysverktyg kan bidra till en ökad intersubjektivitet, där svårtolkade sådana kan leda till svårförstådda slutsatser (ibid). Bergström & Boréus (2000:406) menar även att det är av vikt att, på grund av diskursanalysens flytande karaktär, vara ytterst tydlig med förklaringar av tillvägagångssätt och hur slutsatserna kommit till form. Utvecklandet av uppsatsens analysram är en ansats att åstadkomma detta. Dock ska det framläggas att analysramen inte är, eller kan vara, färdig och fullkomligt solvent: ansatsen är endast ett försök till ett påbörjande av ett sådant.

Fokus för uppsatsen är inte endast köttnormen i sig, utan även med hjälp av Foucault (Bergström & Boréus 2000:382) belysa vad som konstrueras som normalt och avvikande. Vidare innebär det att kartlägga och granska hur konstituerandet av köttnormen kan tänkas påverka agerande samt hur detta tar sig språkligt i uttryck, vilket knyter an till Foucaults reflektioner kring relationen mellan kunskap och agerande (Bergström & Boréus 2000:383). Uppmärksamheten riktas mot rent kommunikativa aspekter där fokus ligger i att hitta underliggande meningar och ”läsa mellan raderna”, varför en variant av kvalitativ diskursanalys är en applicerbar och användbar metod (ibid).

Några av diskursanalysens huvudpoänger är dess kritiska förhållningssätt till hur vi relaterar till världen runt om oss, dess kritiserande och problematiserande av den bakomliggande maktprocessen i konstruktionen av kunskap samt erkännandet av att våra handlingar och identiteter är underordnade de olika former av kunskap som genereras – vilket formar och formas av språkliga handlingar (Bergström & Boréus 2000:358-361). Språket i sig är därför fyllt med olika former av maktuttryck, vars synliggörande utmanar de klassiska skolorna kring platser och aktörer som producerar makt och kunskap. Det är därmed i språket uppsatsen finner sitt sprängstoff.

2.5 Ramverk för nutida maktanalys

Det analytiska ramverket består av tre kapitel, med tre citat, som analyseras utifrån tre begreppsapparater härledda från Foucault: normskapande, problematisering och genealogisk historia. De tre kapitlen har ett tredelat syfte: att ge ett helhetsperspektiv, att ge en historisk koppling och en kontext att kunna förstå och diskutera samtida – eller framtida fenomen. De tre citaten har valts ut för att ge en tredelad bild av kötnormen i kapitlens vederbörande kontext: där antingen små nyansskillnader visar sig, eller helt olika sorters argumentation. De tre begreppen har valts ut för att de på olika, men till varandra kompletterande, vis hjälper belysa och finna kötnormen i citaten.

3 Köttnormens problematik

3.1 Maktens vardagliga uttryck

Särskilt i studier med långa tidsperioder, såsom en del diskursanalyser – inklusive denna, finns vissa källurvalsproblem (Bergström & Boréus 2000:407). På grund av uppsatsens ansats att vara nyskapande och utvecklande, är möjligen just materialurvalet dess svagaste punkt. Tre citat har valts ut per analyskapitel, då citatens explicita roll kan stärka uppsatsens genomskinlighet (Bergström & Boréus 2000:408). Dock finns det en viss problematik kring vad som inte har valts ut: vilket kan återkopplas till forskarens maktrelation till texten. Det finns förstås mycket som hade varit verksamt och önskvärt att inkludera i uppsatsen, såsom exempelvis citat som hade kunnat öppna för en mer feministisk analys, då det finns en relation mellan makt, man och kött (jfr Adams 1990).

Analysens tre delar kommer erhålla varsitt materialavsnitt där materialet preciseras. Dock finns gemensamma kännetecken och ställningstaganden vilka behandlas härvid för att stärka uppsatsens intersubjektivitet. Vid val av material har hänsyn tagits till två huvudområden: vilken sorts språkande studien ska begränsas till, samt explicit vilket material som ska analyseras. Faktorer som tillgänglighet och tidsram har begränsat analysen till att utifrån kvalitativa premisser endast använda ett fåtal urklipp, artiklar eller kampanjer per analyskapitel.

Då köttnormens konstituerande och verkan är studiens främsta intresseområde väljs material utefter kriterier om graden av ”typiskhet” när det kommer till detta, då Esaiasson et al förespråkar att använda just ”typiska” material för fenomen där det inte finns något skäl att tro att det skulle se annorlunda ut i val av annat material (2012:220). Däremot utgår inte uppsatsen från Max Webers tankekonstruktion av idealtyper (Bergström & Boréus 2000:150), då konstruktionen av ett sådant kräver en konstruktion av idealtypiska föreställningar utifrån en politisk-teoretisk referensram, ofta kopplat till ideologi (ibid): vilket inte är uppsatsens ansats. Istället har citaten ”fritt” valts ut efter huruvida de kan anses åskådliggöra köttnormens bärande: de kan sägas vara typiska, men inte idealtypiska i den klassiska bemärkelsen. De har valts ut efter dess vardaglighet, utefter Foucaults premisser att det inte finns något självklart center för makt och styrande och därför är det inte längre relevant att ”leta” efter maktuttryck i de mer klassiska politiska rummen, då dessa redan blivit urvattnade av tidigare forskning (Brass 2000:311).

3.2 Köttnormens uppkomst

Kapitlet tar avstamp i Jonathan Metzgers avhandling ”I köttbullslandet: Konstruktionen av svenskt och utländskt på det kulinariska fältet” (2005). Metzger intresserar sig i samklang med uppsatsen för konstruktioner, men väljer i högre grad rikta fokus mot nationalistiska och ideologiska faktorer som influerar konstruktionen av ”svenskhets” och dess ”motsats”, genom en analys av det kulinariska fältet. Därav är stora delar av avhandlingen inriktade på områden som inte beaktas, men hade kunnat göra så vid ett bredare tidsspänn. Dock finns i Metzgers resonemang mycket att hämta, främst i avhandlingens analys av svenska kokbäckers utveckling (2005:303). Citat och urklipp beskriver hur konstruktionen ”svensk mat” har vuxit fram, där köttets bärande roll framkommer (ibid).

Det Metzger myntar som konstruktioner kan även analyseras som normer, då den ”svenska matens” konstruktion består av normbildning kring vad som är svensk mat och vad som inte är det. Därvid är ansatsen att utveckla Metzgers resonemang till att inkludera normskapande som analysverktyg. Eljest granskar inte heller Metzger kött explicit, men då framförallt ”husmanskosten” där köttbullens roll ges extra ljus (2005:29), till stor del bakar in köttets roll som en ”naturlig” del, finns argument för att köttnormen varit bärande i framväxten av – och konstituerats genom – konstruktionen av ”svensk mat”. Således är kapitlet ett bidrag till Metzgers analys: utifrån ett beaktande av den svenska matens konstruktion tydliggörs köttnormens inverkan.

I och med konstruktionen av ”svensk husmanskost” blev kött normaliserat som en naturlig del av den svenska vardagsmaten. Poängen med att analysera köttnormen är på grund av att om dess roll bortses från, fortsätter den vara bärande. För att tydliggöra fokuserar kapitlet på de delar av Metzgers urval där: kött eller en kötträtt nämns explicit och där köttnormen kan urskiljas implicit. Metzger för i avhandlingen ett jämförande resonemang mellan svenskhets och utländskhet (Metzger 2005). Uppsatsens syfte är dock inte att jämföra, utan att belysa. Säkert hade en jämförelse mellan olika länders normer kring kött och dess alternativ varit både intresseväckande och förtydligande. Kanske främst i sådana fall i ett ”mest olika” resonemang där köttets normalitet i Sverige skulle kunna jämföras med dess abnormitet i andra delar av världen. Detta åligger dock en annan studie att göra.

För att bena ut begreppen: köttnormen är sammanlänkad med andra normer och diskurser vilka tillsammans är en förutsättning för dess innebörd. I kapitlet går köttnormen hand i hand med den svenska matdiskursen. Tillsammans är de inbakade i mer övergripande diskurser, å ena sidan beståndet av att animalier som naturlig del av vår basföda, vad det innebär att vara en ”äkt svensk” å den andra. Den köttnorm studien ämnar analysera kännetecknas och måste förstås genom, grundat i Foucaults teorier kring historisk nominalism (Beronius 1991:69), dess unika historiska sammanhang och de precisa faktorer som omgärdat normen i dess konstituerande. Därvidlag är kopplingen till konstruktionen ”svensk mat” av vikt för att förstå köttnormens samhällsbärande roll.

Utefter ovanstående resonemang har tre framträdande citat valts ut för att leda analysen. Det första berör romantiserandet av köttbullen, det andra den svenska husmoderns relation till kött och det sista visar exempel på de hälsoargument som finns kring köttätande. Tillsammans ger de ett litet om än tydligt axplock av hur köttnormen formuleras i och med ”svensk mat”-diskursen och kan där med försöka belysa köttnormens genealogi och historicitet. Citaten analyseras med hjälp av begreppen normskapande, problematisering och genealogisk historia.

”Köttbullar /.../ är en rätt som är hela svenska folkets egendom. Från norr till söder i hela vårt avlånga land lagas det någon gång i veckan köttbullar i vartenda kök... Drömmen om mammas goda köttbullar finns kanske hos de flesta av oss” (Mammas köttbullar 1964:5)

Citatet ovan är hämtat från kokboken ”Mammas köttbullar” som utkom på ICA-förlaget 1964 (ibid). Här framkommer konstruktionen av ”köttbullsmamman”. Vad gällande normskapande är den bärande normen att kött(bullar) är en fastlagt naturlig del i hela den svenska folksjälén. Genom konstruktionen av köttbullar som ”hela svenska folkets egendom” konstrueras köttnormen som allomfattande. Därmed kan köttnormen sägas förutsätta köttbullens existens, samtidigt som normen i sig stärks av köttbullens spridning.

Vidare framstår citatet som ett exempel på den argumentation och diskurs som frambringat köttets normativa roll i samhället idag. Detta är således ett fenomen som bör tas i beaktning vid ett problematiserande av köttnormen i nutid. Utifrån Foucaults teoretiseringar kring problematisering krävs för att demontera konstruerade objekt belysa hur de uppstått (Foucault 1985:115). Ett av ”bevisen” som används för att påvisa att ”kött är en del av den svenska folksjälén” kan härledas till den här sortens citat: utan kött inga köttbullar. Därmed innebär den här sortens citat i spelet om vad som är ”sant eller falskt” till att ytterligare tyngd läggs till köttnormens försvar.

Utifrån genealogisk historia förstås samtida fenomen utifrån dess historiska processer och dess släktskap med andra sociala och diskursiva praktiker (Fredriksson 2007:41-42). Härvid kan den nuvarande köttnormens uppkomst spåras till dess släktskap med andra fenomen som fört normen framåt: här köttbullen. Om istället potatisbullen vunnit mark i den svenska folksjälén på samma vis hade kanske inte köttnormen burits fram med samma självklarhet. Dock går det inte att skriva om historien för att undersöka om så vore fallet, men faktum kvarstår att släktskapet till de maträtter som kommit inkluderas i normskapandet av ”den svenska husmanskosten”, såsom köttbullen, troligen haft en betydande roll för köttnormens konstruerande.

”De stora eller små kötträtterna är nog de som ligger en svensk husmor närmast om hjärtat. Med ”mat” menar vi helt enkelt, kött, kött och kött. Visst äter fransmännen också mycket kött, men de har dock inte gjort rätterna till sitt kulinariska huvudintresse” (Halling 1952:83)

Ovanstående citat är hämtat från Alli Hallings kokbok "Resa i franskt kök" från 1952 (ibid). Köttets bärande roll kan inte bli tydligare: "Med "mat" menar vi helt enkelt, kött, kött och kött". Genom citat som dessa är det förståeligt hur köttnormen kommit att bli så pass samhällsbärande att det inte ens går att tänka "mat" utan att samtidigt också tänka "kött". Trots att kokboken är från 1952 lever den här argumentationen fortfarande kvar.

Vid en problematisering är det kanske i första hand den här sortens argument som kvarstår och framstår när köttets roll förklaras. Det är inte det lättaste att argumentera för exempelvis minska på köttkonsumtionen när kötträtter har varit, och är, "vårt kulinariska huvudintresse". Vad som bör belysas dock, är att det inte är en objektiv sanning att kött måste vara vårt kulinariska huvudintresse. Hur stagnerat det än må vara, kvarstår faktum att det endast är tankemässiga konstruktioner som blivit så pass invanda att de ses som sanningar.

Köttnormen är inbakad i ett nät av andra sociala och diskursiva praktiker: mest framstående är husmoderns roll. Troligtvis går det att spåra att just den "svenska husmoderns" unikum legat till kontextuell grund för den svenska köttnormens specifika karaktäristika. Trots att den klassiska husmorsdiskursen kan sägas tappat grepp i dagens Sverige, har köttnormen levt kvar. Detta är vid en genealogisk och nominalistisk analys av vikt då vi, trots husmorsdiskursens förfall, fortfarande kopplar dagens köttnorm till den. Således tappar en av de bärande kopplingarna till köttnormens legitimerande i kraft: om husmoderns roll inte är lika stark i samhället längre, kanske inte heller köttets roll behöver vara det.

"Vårt stränga klimat fordrar en rikligare kött diet än vad som till exempel är nödvändigt i södern... Svensken kräver mer fettämnen än sydlänningen" (Aminoff 1929:31)

Det sista citatet är hämtat från Sonja Aminoffs "Fransk vardagsmat" från 1929. Aminoff ger sig här in i en mer, inte helt ovanlig, fysiologisk argumentation kring varför vi "måste äta kött". Även detta, trots en mer vetenskaplig ansats än den husmoderliga, är dock en konstruktion. För all del är samhällets kosthållning påverkat av klimat, men att kött är en nödvändig del för att "svensken" ska klara av det "stränga klimatet" är konstruerat, vare sig det är av vetenskaplig eller social grund. Köttnormens delaktighet framstår här i konstruktionen av diskursen av att just kött är det som krävs för att få de "fettämnen" som krävs. Att andra alternativ konstrueras därmed i relation till köttets roll.

Problematiseringens roll att ifrågasätta förgivet tagna sanningar blir här viktig. Att vi "måste äta kött för att överleva av klimatomständiga skäl" är en djupt rotad sanning i den svenska mer omgripande matdiskursen: vad vi "bör äta". Hur mycket sanning det ligger i sådana uttalanden analyseras sällan. Det är först när sådan argumentation sätts under lupp det sprakar till i köttnormens försvar. Köttnormen kan här sägas vara så pass inflytelserik att den förutom att bidra till att konstruera diskursen socialt, även troligen verkat för en forskning i samma riktning. Mer omfattande samhällsdiskurser fungerar på ett sådant genomgripande vis, att även vetenskap tillika forskning påverkas och medvetet eller omedvetet riktas utefter diskursens sanningspremissor (jfr Foucault 1977b:207). Det är först

på senare tid forskning riktats åt ifrågasättande av att ”vi i Sverige måste äta kött” och numer finns mycket som tyder på att ”svensken” i mångt och mycket klarar sig gott utan, eller med mindre, kött i sin diet (Öhman 2016).

Slutligen formas även köttnormens genealogiska historia utefter dess relation till ”det svenska klimatet” och vad ”man bör äta”. Förutom den mer kulturella kontexten beskriven av de två tidigare citaten, framgår här en mer fysiologisk sådan. Den här kontexten är lika viktig för att förstå säregenheten i köttnormens framväxt historiskt, som för att förstå hur dess roll fortfarande är bärande. Dock, precis som med husmorsdiskursen, har de överlevnadsmässigt grundade argumenten kring köttets roll försvagats i och med ny forskning (ibid). Men, på samma sätt, lever köttnormen kvar utefter samma argumentationsbanor. Detta då sådana argument är så pass diskursivt fastslagna att vi, trots en förståelse finns för att de kanske inte är helt korrekta, ändå väljer att se dem som ”sanningar”.

3.3 Köttnormens vidmakthållande

Till detta kapitel används ett så typiskt och talande material som möjligt, där ett framstående exempel av den samtida köttnormen är den debatt som uppstått kring matvarukedjan Coops reklamfilm ”Kära köttbit” (Coop 2016). Reklamfilmen berör att vi bör äta mindre kött, främst av klimatskäl men även av hälsoskäl. Motargumenten lät sig inte vänta utan en vid ström av starka motreaktioner blossade snabbt upp (Wallenberg 2016). Kritiken har kommit från alla håll och kanter och reagerat kraftfullt mot att en sådan ”matjätte” som Coop kan ifrågasätta något så ”normalt som kött” (ibid). Främst har röster höjts från Lantbrukarnas riksförbund och Svenskt kött. Det som är av intresse här är dock inte *att* dessa parter uttalar sig i frågan och reagerar när köttets roll ”hotas”, vilket är helt väntat och fullt förståeligt. Istället är det intressanta *hur* de väljer att uttala sig: vilka argument som används och vad de kan tänkas vara grundade i.

Likt föregående kapitel har tre expressiva citat valts ut, vilka analyseras utifrån och kopplas till begreppen normskapande, problematisering och genealogisk historia. Kapitlet bygger därmed till viss del på föregående kapitel, men kan även läsas som en självständig del. Emellertid bidrar föregående kapitel till en vidare förståelse för den bakomliggande meningen av de argument som förs fram.

Coops reklamfilm berör nostalgiskt hur ”vi” och köttbiten haft ”många fina stunder ihop”, men att vi måste ses mindre ofta då vår relation inte är bra för planeten, i en genomgripande ”göra slut”-anda (Coop 2016). Vidare poängteras att det inte kommer bli lätt att äta mindre kött, men att vi kan klara det om vi hjälps åt. Huvudargumenten för att äta mindre kött är främst baserade på klimatskäl men även hälsoskäl. De fakta som tas upp i reklamen är att det släpps ut 35 gånger mer växthusgaser vid produktion av kött än vegetabiliska alternativ, samt att det krävs 10 gånger mer landyta (ibid). I analysen kommer dessa arguments sanningshalt inte bemötas, då detta inte är en miljövetenskaplig uppsats.

Emellertid utgår uppsatsen från grundpremisen att det finns positiva klimat- och hälsoskäl att äta mindre kött, men inte heller detta är analysens fokus. Fokus berör den sorts argumentation som allt som oftast bemöter påvisandet av den här sortens siffror: att det ”inte kan finnas någon sanning i dem”, att ”svenskt kött är bättre än alla andra sorters kött” och sist men inte minst ”det finns inget samband mellan våra svenska kossor och regnskogsskövling på andra sidan jordklotet”. Inte heller dessa arguments sanningshalt kommer mätas, utan det relevanta är vad de kan tänkas vara grundade i, och bestå av – diskursivt och normativt.

”Filmen blandar ihop begreppen. Man visar bilder på skogsskövling och, gissningsvis, svenska kor i beteshagar. Det finns ingen som helst koppling däremellan, man jämför äpplen och päron” (Odell 2016)

Citatet ovan är hämtat från Lantbrukarnas riksförbund vice ordförande Åsa Odell, som uttalar sig i en intervju som svar på Coops reklamfilm (ibid). Odells främsta oro är att många, enligt henne, har svårt att hålla sig till fakta i debatten om kött och klimat (Ibid). Att det kan finnas någon koppling mellan skogsskövling och

svenska kor verkar för Odell vara helt otänkbart. Odell uttalar sig inte bara som privatperson, utan även som representant för en stark och etablerat näringsinstans, därav får hennes ord stor genomslagskraft på grund av den maktposition hon besitter. Intervjun är således inte bara explicit en kritik riktad mot Coop, utan även implicit ett maktuttryck i och med ett försvar av de svenska korna och således även ett rättfärdigande av köttnormen.

Underliggande i argumentationen lyser en tendens att fördumma genom ett försök att konstruera klimatskälerna som ogiltiga och ogrundade. Genom att statuera att det inte finns någon koppling mellan skogsskövling och svenska beteskor, konstrueras en ”sanning”, där Odell och LRF har rätt medan Coop och klimatforskningen har fel. Som tidigare nämnt framhäver Foucault att språkliga konstruktioner på meningsnivå belyser gränser för vad som är sägbart och tänkbart på en mer generell nivå i samhället (Skoglund 2011:53). Således, kan Odells resonemang tänkas vara grundat i att den säkra ställning köttet haft i samhället nu hotas och därför behöver försvaras.

Därmed förklaras anstormningen av den här typen av kritik av en motvilja till ett försvagande av köttnormen: något som skulle kunna leda till en brytning av den trend av ökande köttkonsumtion vi fortfarande ser (Jordbruksverket 2016). Utifrån ett problematiserande resonemang kan citatet kännetecknas av fixerade förgivet taganden kring dels hur ”det svenska köttet är ofarligt” och dels ”vad som händer i andra delar av världen berör inte oss här i Sverige”. Detta går i sin tur genom en historisk genealogi spåra till en diskurs mer generellt rörande Sveriges position till globala frågor, där en protektionistisk och nationalistisk position kan spåras i argument som: ”vad lilla Sverige gör spelar väl ingen roll”.

”Klimatdebatten har kommit att fokusera på köttet när det i själva verket fortfarande är användandet av fossila bränslen som olja och kol som står för den absoluta majoriteten av de klimatpåverkande utsläppen. Och att sedan dra all köttproduktion över en kam blir missvisande då ger 2,5 gånger mindre utsläpp av växthusgaser att producera ett kilo nötkött i Sverige jämfört med det globala genomsnittet” (Qvarford 2016)

Ovanstående citat är hämtat från artikeln ”Coops nya reklamkampanj upprör” från Lantbrukets Affärstidning där branchorganisationen Svenskt Kött vd Elisabet Qvarford uttalar sig (ibid). Qvarford väljer här att fokusera på diskursen kring hur köttproduktionens klimatpåverkan inte är lika stor som den från fossila bränslen, och därmed är ”mindre viktig” (ibid). Det finns två spår här, dels att fossila bränslen är den ”riktiga klimatboven” och därmed borde vara i huvudfokus, dels att den svenska köttproduktionen är ”bättre än utländsk” och därmed borde den utländska köttproduktionen vara i fokus – och den svenska lämnas oanfäktad.

På samma vis som vid föregående citat återfinns tankebanan om att ”vad vi gör i Sverige inte spelar någon roll”. Med detta inte sagt att Qvarford får med osanning: fossila bränslen är vedertaget den största klimatboven lika mycket som att den svenska köttproduktionen är mer klimatmässigt skonsam än många utländska exempel. Dock finns en problematik i den här sortens exkluderande ställningstagande: bara för att sämre alternativ finns behöver inte betyda att något

är bra. Förhållandet mellan vad som är klimatmässigt ”bra” eller ”dåligt” rör sig på samma gråskala som den makt som den här typen av uttalanden bebos av: det går inte att dra någon konkret gräns.

Vidare är ställningstaganden som de i citatet ovan ett bidrag till försöket att forma diskursen på så vis att en fortsatt svensk köttkonsumtion legitimeras. Det är just sådana strukturer som formar beteenden, både via köttkonsumtion direkt men även tankebanor kring köttkonsumtion indirekt. Då samhället styrs av dessa maktuttryck, medvetet och omedvetet, är det lätt att ta till sig Qvarfords argument som ”sanningar”. Köttnormen visar sig här vara inbakad i en vidare mentalitet kring den ”svenska självgodheten”, vilken kan spåras bakåt genealogiskt historiskt, där dess specifika kännetecken kan kopplas till hur ”den svenska stoltheten” vuxit fram.

”Vi bönder är oerhört medvetna om de globala utmaningar vi står inför. Vi har både teoretisk och praktisk kunskap om vägen mot en allt mer hållbar livsmedelsproduktion” (Moraeus 2016)

Det sista citatet kommer från bonden Martin Moraeus debattartikel i Expressen med rubriken ”Vi kan köpa svenskt kött med gott samvete” (ibid). Moreaus bidrar här med ytterligare en klassisk argumentationsvariant: expertrollen (Clegg 1989:153). Moreaus påpekar de svenska böndernas ”teoretiska och praktiska kunskap” kring hållbar livsmedelsproduktion och åkallar därmed implicit rätten att få fortsätta med verksamheten utan vidare ifrågasättande.

Att åkalla expertrollen behöver inte betyda något negativt: forskning leder till positiv utveckling av många olika slag. Dock kan rollen i sig av flera skäl också vara problematisk (Foucault 1980:59). Den innebär ofrånkomligt ett hierarkiskt positionerande, där de som uttalar sig som experter ställer sig över alla andra som inte är det (ibid). Här finns en relativt självklar maktproblematik, där dess klassiska maktförm är något vi är så pass ”vana vid” att det känns helt okej att anpassa sig efter. Eftersom alla inte kan vara forskare eller experter, lyssnar vi gärna på dem som är det för att ”slippa tänka själva”. Det skulle i sig inte vara problematiskt, om det inte vore för att experter och forskare även dem är påverkade av både diskurser och normer och därmed inte alltid har ”rätt” (Clegg 1989:152).

Expertrollen kan sägas vara ett av de främsta redskapen till att fixera konstruktioner av ”sanningar” i samhället. Därmed finns tydliga skäl att vara extra noga med att granska den här typen av citat och ifrågasätta dess legitimitet. Återigen, den här uppsatsen har inte som syfte att kritisera, således kommer inte Moreaus ”sanningshalt” utvecklas mer. Dock åberopas här, med hjälp av tidigare kapitel, ett kritiskt tänkande och framstående klimatforskning, att tänka igenom om bönderna tillsammans med dess branschrepresentanter utifrån den här typen av argumentation faktiskt har den ”teoretiska och praktiska” kunskap som krävs när det kommer till globala utmaningar de säger sig ha.

3.4 Insekter som avvikande föda

Entomofagi

[-gi:] (av grekiska *e'ntomon* 'insekt' och *phagei'n* 'äta'), ätande av insekter

I detta kapitel analyseras möjligheterna för en utmanare till köttnormen: insekter som proteinkälla. Entomofagi presenteras utifrån dess avvikelser mot den rådande normen. Därefter följer en diskussion kring potentiella svårigheter för ett implementerande av insekter som alternativ, med en analys kring och påvisande att entomofagi är ett så pass avvikande fenomen från normen att det inte ens ses som ett "hot" och därmed hamnar utanför den samhällspolitiska radarn.

Kapitlet tar avstamp i Foucaults teoretisering av det normala och det avvikande (Foucault 1979:296). Samtidigt som kött konstrueras som det normala, konstrueras andra alternativ relationellt därkring. Köttnormens överordnade roll i vad som anses vara normalt att äta, bidrar till att andra alternativ inordnas därkring, där vissa alternativ kan konstrueras "närmre" köttnormen än andra. För att hamna nära, eller till och med inkräkta, på köttnormens territorium, krävs att efterlikna. Detta kan tydligt urskiljas av den uppsjö av vegobiffar och sojakorvar som finns på marknaden. Helst ska de både se lika dana ut och smaka lika dant, som det "vanliga" alternativet: kött.

Men att alternativet ska efterlikna kött är inte det enda kriteriet för att inkräkta på köttnormens territorium. Det måste först och främst vara konstruerat som något ätbart: vilket insekter i den svenska matdiskursen inte är. Trots att runt två miljarder människor i världen idag har insekter som en naturlig del av sin föda (Nationalencyklopedin, entomofagi), har insekter i svensk bemärkelse konstruerats som något ytterst onaturligt att äta. Detta har en del uppenbarliga anledningar, som att vi mest kommit i kontakt med insekter i form av skadedjur eller kryp som krälar på marken.

För att enkelt men tydligt exemplifiera normers inverkan på beteenden åkallas läsaren en tillbakablick till barndomens år. I lek ute på gården plockas en liten myra upp, studeras nyfikenheten, och stoppas sedan i munnen: kittlas lite men har en ganska söt och syrlig smak. Myran har för barnet upptäckts: men dess roll inte konstruerats än. Nästa gång barnet plockar upp en myra och för den till munnen, kommer en dagisfröken eller förälder och rycker snabbt myran ur den lilla barnhanden med orden: "*Nej! Det där kan du inte äta – det är smuts!*". Från att barnet får det förklarat att insekter är smuts börjar kodningen av insekter som onormalt att äta. En norm vi lär oss redan tidigt från barnsben: trots att stoppa myran i munnen från början var en helt naturlig impuls.

Utifrån Foucaults teorier har utsagor olika sanningsvillkor beroende på andra omgivande utsagor (Foucault 1972b:38). Detta synsätt blir verksamt när det kommer till en analys av tankekonstruktioner kring entomofagi, då omgivande utsagor i olika kontexter ger olika utfall. Utifrån ett diskursanalytiskt perspektiv handlar allt om hur vi uppfattar saker och ting, med en förståelse i att dessa "uppfattningar" inte är grundade i objektiva sanningar men tolkade som om de vore det (Beronius 1991:51-53). Insekter i de delar av världen som har det som en

integrerad del av sin kost, kan tänkas ha konstruerat entomofagi i matdiskursen på ett lika naturligt sätt som den svenska diskursen konstruerat kött. Poängen är inte att säga att det ena är bättre än det andra. Utan snarare att påvisa att just på grund av normers tillika diskursers potentiella föränderlighet (Bergström & Boréus 2000:358), kan även den svenska matdiskursen ändras. Det finns alltså inget som säger att ”insekter och potatis” inte skulle kunna vara ett lika ”normalt” fenomen som ”kött och potatis”, förutom normativt formade och diskursmässigt låsta tankebanor.

Grundläggande premisser kring *entomofagi* (Nationalencyklopedin, entomofagi):

- *Minst två miljarder människor beräknas äta insekter som en del av sin basföda, där över 1900 insektsarter används som mat*
- *Insekter är näringsrika med högt innehåll av proteiner, fett, vitaminer, mineralämnen och kostfibrer. Mjölmasken t.ex. har jämförbara värden av omega-3-fettsyror och omega-6-fettsyror som fisk – vilket är högre än både fläsk- och nötkött*
- *Innehållet av protein, vitaminer och mineralämnen i mjölmask är ungefär detsamma som i kött och fisk*
- *De miljömässiga fördelarna med att föda upp insekter som mat och djurfoder bygger på insekters effektiva foderomvandling*
- *Insekter kan födas upp på avfall, avger mindre växthusgaser och mindre ammoniak än nötkreatur och svin samt behöver betydligt mindre yta och vatten än nötkreatur*

Fokus utgår från att det finns positiva anledningar att integrera insekter i den svenska kosthållningen. Analysens upplägg består av tre utvalda citat vilka visar på talande exempel från forskning kring insekters fördelar. Dessa diskuteras efter resonemang hämtade från föregående kapitel kring köttnormens etablering och inverkan i en ansats att belysa de hinder för nya alternativ som normer och diskurser utgör. Mer specifikt är samtliga citat hämtade från en sammanfattning av rapporten ”Edible insects: future prospects for food and feed security”, sammanställd av FN:s livsmedels och jordbruksorganisation (FAO 2013). Inom ramen för hållbar utveckling bidrar FAO med kunskap och kunskapsöverföring kring jordbruks-, skogsbruks-, och fiskefrågor. FAO har 192 medlemsländer med EU inkluderad som en egen medlem. Huvuduppgiften är att trygga livsmedelsförsörjningen för att människor i ett globalt perspektiv ska kunna leva ett friskt och aktivt liv (FAO 2012).

På grund av dess vedertagna roll i arbetet för en hållbar utveckling (ibid), kan FAOs rapport anses vara ledande forskning i ämnet. Därmed har rapporten valts som kapitlets huvudkälla, då den i nuläget kan anses vara den mest tillgängliga och grundliga forskning som presenterats i ämnet. (FAO 2013). Således finns ingen anledning att tro att bättre eller mer tydliga citat finns att hämta någon annanstans ifrån. Citaten analyseras utefter föregående kapitel, där syftet är att diskutera den svenska köttnormens inverkan på de olika scenarier och kontexter citaten beskriver. Det analytiska ramverket är således detsamma som i föregående kapitel: normskapande, problematisering och genealogisk historia.

”Despite the benefits of entomophagy, consumer disgust remains one of the largest barriers to the adoption of insects as viable sources of protein in many Western countries.” (FAO 2013)

Citatet belyser att entomofagins fördelar kvarstår en tydlig tendens av avsmak mot insekter som föda i många västerländska länder som den främsta barriären mot dess etablerande (ibid). Utifrån Foucaults teorier kring det normala och avvikande (Skoglund 2011:229) kan avsmaken förstås som en social konstruktion och därmed något föränderligt, vilket är det främsta skälet att belysa den. Då mångt och mycket i samhället och dess sociala sammanhang byggs kring normer som ofta tas som sanningar (jfr. Foucault 1975/2003:106), kan det vara svårt att se bortom dem. I teorin kan det tyckas vara enkelt att avfärda en norm som ”osann” och genom ett falsifierande ”ta bort” den. Det är dock inte så enkelt. Normskapandet kring den ”instinktiva” avsmaken mot entomofagi har pågått så pass länge och utan ifrågasättande att det inte riktigt spelar någon roll vad forskningen säger; det uppfattas som lika onormalt ändå.

Vidare finns anledning att problematisera köttnormen å ena sidan, avfärdandet av insekter å den andra. Detta då problematisering som verktyg ger möjligheten att analysera normer som problem, vilka därmed blir mottagliga för analys (Foucault 1977b:185-186). Avsmaken mot entomofagi kan spåras till konstruktionen av köttnormen och dess avvikelser. På ena sidan står köttet som det ”normala” att äta, på den andra sidan av skalan står insekter som det ”onormala”. För att exemplifiera skalan mellan det naturliga och onaturliga och dess innebörd för alternativ till köttnormen kan till exempel Quorn ses som ett mellanting. Detta då Quorn är producerat av svampprotein (Nationalencyklopedin, quorn): där svamp är vedertaget ätbart i en mer övergripande matdiskurs, men som tillbehör, inte som proteinkälla. Således hamnar Quorn någonstans i mitten av den tankemässiga konstruktionsskalan, då det anses som tillräckligt naturligt för att ätas, men konkurrerar inte på köttets territorium.

Utifrån en genealogisk tillika historiskt nominalistisk analys spåras avsmaken mot insekter ”uppåtgående” istället för ”nedåtgående” (Gordon, Miller & Graham 1991:76-78). I ett historiskt perspektiv är det inte konstigt att insekter ses som något avvikande att äta, då insekter främst figurerat som skadedjur. Genom att belysa dess historiska ursprung kan det dock ifrågasättas och utmanas. Att insekter förekommer som skadedjur kräver inte att det är den enda egenskapen de kan tillskrivas. Således, för att å ena sidan kunna utmana köttnormens hegemoni, å andra sidan vidga insekters roll till att anses som något ätbart, krävs en förståelse för normers föränderlighet och ett öppet sinne för en sådan förändring.

”A common misconception of insects as food is that they are only consumed in times of hunger. However, in most instances where they are a staple in local diets, insects are consumed because of their taste, and not because there are no other food sources available.” (FAO 2013)

Citatet ansluter till ett bakomliggande skäl för uppsatsen: antagandet att det vi gör och hur vi tänker i ”västvärlden” och i Sverige påverkar resten av världen på fler sätt än de räknade i utsläppskvoter. Debatten kring klimatmässiga åtgärder på ett nationellt plan fastnar ofta i argument kring att ”vad vi gör i lilla Sverige spelar ingen roll, det är bara en droppe i havet”. Ur en procentuell andel kan det förvisso stämma, men det är inte det enda sättet klimatåtgärder – eller en avsaknad av dem, kan påverka. Som citatet nämner är en vanlig missuppfattning att ätandet av insekter i ”fattiga länder” är just på grund av att ”de är fattiga” (ibid). Faktum är dock, vilket belyser normers potentiellt negativa påverkan, att det inte stämmer: insekter är, bland de två miljarder som äter dem (ibid), ansedda som en normal del i den lokala dieten och i många fall ansedda som en delikatess (ibid).

Genom problematisering kan konstruktionen kring ”insekter som fattigmat” ifrågasättas. Konstruktionen blir problematisk grundat i förståelsen att västvärlden tagit sig tolkningsföreträdet att koda vad som är bra och dåligt, rikt och fattigt, normalt och avvikande (Matthis 2005:165). På grund av västvärldens ekonomiska och kulturella hegemoni framvuxen sedan kolonialtiden (McLeod 2000:7) spelar bärande normer tillika diskurser roll för resten av världen. Genom att i rollen som hegemon koda ett land som fattigt och dess diet som ett symptom på dess fattigdom, påverkas landets självkänsla: befolkningen har sällan annat val än att finna sig i västvärldens definition av dem (ibid). Således riskerar konstruktionen av insekter som något ”onormalt” att äta i väst sprida sig till de delar av världen som ser det som normalt. Detta i sig är framförallt olyckligt grundat i faktumet att jordens yta inte är stor nog att föda hela jordens befolkning på protein från nötkreatur och att det inte är klimatmässigt hållbart (FAO 2013).

Ur ett historiskt perspektiv kan detta spåras till kapitalismens framväxt. För att sprida industrialiseringen och främja handeln krävdes att hitta nya marknader för den västerländska kapitalismen att växa på och därmed krävdes skapandet av en efterfrågan. Då kött, främst nötkreatur, inte var något naturligt förekommande i många delar av världen där en efterfrågan eftersträvades, krävdes ett sätt att fabricera en tidigare icke förekommande vilja att äta (nöt)kött för att kunna implementera det som en ”naturlig” föda. Ett sätt att åstadkomma var genom att konstruera en skala mellan ”fattig” och ”rik” kosthållning, där kött sattes som det mest eftersträvarvärda (ibid). Exempel på detta är populärkulturs inverkan, där kultur från väst kan visa på köttets normalitet och insekters abnormitet.

”Where entomophagy culture does not exist, it needs to be created. Even in countries that previously had a tradition of entomophagy, the influence of Western diets are affecting food choices, and eating insects may be looked down upon or shunned.” (FAO 2013)

Det sista citatet knyter an till det föregående: västerländsk kosthållning riskerar influera andra delar av världen. Dock finns en positiv not: matkulturer är föränderliga. Utifrån ett socialkonstruktivistiskt förhållningssätt (Berger & Luckman 1966) antas här, att det är möjligt att förändra den roll köttnormen spelat historiskt och i samtiden och därmed ändra entomofagins kodning. Diskursanalysen kommer här även den med ett positivt budskap: genom

synliggörandet av begränsande och förtryckande normer och diskurser kan de ifrågasättas och därmed förändras (Bergström & Boréus 2000:358-361). Att normer ibland kan vara negativa, betyder inte att de måste vara det. Utan normer har människan i samhället lite att förhålla sig till, vilket inte behöver vara något eftersträvansvärt. Poängen är att genom en förståelse för hur normer fungerar och byggs upp, går det att fabricera dem till något positivt. Såsom citatet påkallar: där en naturlig norm kring insektsätande saknas, kan den skapas.

Foucaults ser problematisering som en metod för att blottgöra hur föreställningar kring olika fenomen och praktiker formas genom ett spel mellan vad som är ”sant” och ”falskt” (Foucault 1988: 257). Med förståelse för denna ”spelplan” och de regler som avgör vad som får kodas som sant och vad som hamnar utanför (ibid) kan redskap hittas för att få entomofagi att kodas till något ”normalt”. Således kan problematisering i sig och diskursanalyser mer generellt, förutom att belysa, också påverka till förändring. I teorin blir det således möjligt att omkonstruera insekter till något normalt genom att skriva om de regler som gäller för vad som anses som normalt – eller inte att äta.

Med en historisk tillbakablick och en förståelse för de faktorer som föranlett köttnormens särställning kan inspiration hämtas för hur entomofagi ska konstrueras. Trots allt kan det argumenteras vara ”rätt i tiden” för en omvärdering, i vågen av ökande klimatmedvetenhet och den svenska stoltheten i att vara i framkant med miljömässiga åtgärder. Då normer konstrueras i relation till dess omgivande utsagor (Dreyfus & Rabinow 1983:45-57) borde det, åtminstone i teorin, vara möjligt att knyta entomofagi till den ”miljömedvetna svensken” och allt vad det innebär. Lyckas det, finns köttnormen till trots goda chanser för en etablering av entomofagi.

4 Normer och makt

"A reading of Foucault may make one doubt the worth of everything that has been done so far, including one's own work, and challenge one to consider what is truly worth doing" (Brass 2000:329)

Granskning och analys av normer och makt väcker många frågor och tankar. Vad finns kvar om alla normer tas bort? Går det att veta vilka normer som styr alla våra steg? Spelar det någon roll? Det är lätt att tappa bort sig i filosofiska resonemang. För att få någon slags materiell grund, har därför uppsatsen fokuserat på köttnormen: normskapande kring något så normalt och vardagligt som vad vi äter. Varför är det viktigt? Varför granska ett sådant vardagligt fenomen; vad har det med politik och statsvetenskap att göra?

Det utarbetade ramverket har i och med analysens delar varit verksamt i att belysa köttnormens genomslagskraft, bärande och verkan. Huruvida detta i sig är av något signifikant värde, är svårt att säga. Köttnormens roll hade kanske lika gärna gått att förstå utan ramverket, där allt det som påvisats i och med citaten kan tänkas vara relativt uppenbart. Det ramverket kan bidra med, är inte att visa på någon slags kausalitet eller precisa resultat, utan istället ge inspiration för hur vi kan förstå, analysera och tänka kring makt och styrning på nya vis. Dessutom går det via ramverket och analysen att klargöra något som på förhand inte var lika självklart: en analys av köttnormen är en analys av politik och därmed makt. Således har uppsatsens främsta mål uppnåtts: ett nytt sätt att analysera makt har kommit till form!

Vad gällande explicita slutsatser brister ramverket i att leverera precisa resultat. Visst, köttnormen syns tydligt i kokböcker från 50-talet, argument från den tiden syns i debatten idag – trots att dess basis inte längre kan sägas råda på samma vis, och de bärande tankegångarna bakom köttnormen som påvisats kan användas för att diskutera implikationer kring nya alternativ. Dock är dessa resultat endast formade på basis av ett ytterst snävt omfång av material och de kan därför troligen motbevisas på många vis. Emellertid är det, som tidigare nämnt, inte resultaten i sig som är det viktiga.

Det viktiga är att väcka förståelse kring och nyfikenhet inför att granska makt på nya platser och i nya former. Köttnormen finns och den styr beteenden: det räcker som resultat för uppsatsens syfte. På samma vis skulle andra normer kunna analyseras, såsom den kring bilåkande – eller varför inte vithetsnormen. Genom att analysera förgivet tagna sanningar och ageranden låsta av samhällsnormer, bara genom att belysa att de finns och hur de påverkar: kan leda till positiva förändringar. Vill vi vara fria från förtryck är således detta tankesätt och analysprojekt av yttersta vikt: annars riskerar vi bli inlåsta i maktuttryck vi inte vet om – och därför inte har möjlighet att ta oss ur.

5 Referenser

Tryckta källor

- Adams, Carol, 1990. *The Sexual Politics of Meat: A Feminist-Vegetarian Critical Theory*. Curtin, Deane W och Heldke, Lisa M (red), University Press Indiana.
- Aminoff(-Alstermark), Sonja, 1929. *Fransk Vardagsmat*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Ball, Terence, Farr, James & Hansson, Russel L., 1989. *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berger, P. & Luckman, T., 1966. *The social construction of reality, a treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books.
- Bergström, G. & Boréus, K., red. 2012. *Textens mening och makt. Metodbok I samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Beronius, Mats, 1991. *Genealogi och sociologi. Nietzsche, Foucault och den sociala analysen*. Stockholm.
- Butler, Judith, 2010. *Frames of war, when is life grievable?* London: Verso.
- Börjesson, M. & Palmblad, E., 2007. *Diskursanalys i praktiken*. Stockholm: Liber.
- Carelle, J. R., 2000. *Foucault and religion: Spiritual corporality and political spirituality*. London and New York: Routledge.
- Clegg, SR, 1989. *Frameworks of Power*. London: Sage.
- Connolly, WE, 1993. *The Terms of Political Discourse*. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press. 3rd ed.
- Dreyfus, L. H. & Rabinow, P, 1983. *Michel Foucault, Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Edelman, Murray, 1988. *Constructing The Political Spectacle*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael, Oscarsson, Henrik & Wägnerud, Lena, 2012. *Metodpraktikan – Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Nordstedts Juridik.
- Foucault, Michel, 1972a. *Historie de la folie a l' age classique*. Paris: Gallimard.
- Foucault, Michel, 1972b. *Vetandets Arkeologi*. Kötzen/DDR: Cavefors förlag.
- Foucault, Michel, 1975/2003. *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv förlag.
- Foucault, Michel, 1977b. *Language, counter-memory, practice: selected essays and interviews*. In D. F. Bouchard (Ed.), D. F. Bouchard, & S. Simon (Trans.). Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Foucault, Michel, 1979 (1975). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Transl. A Sheridan. New York: Vintage (from French).
- Foucault, Michel, 1980. *The history of sexuality*. Vol 1. New York: Vintage Books.

- Foucault, Michel, 1985. *Discourse and truth: The problematization of parrhesia*. J. Pearson (Ed.), Evanston, IL: Northwestern University.
- Foucault, Michel, 1988. The Concern for Truth. L. D. Kritzman (Ed.) *Michel Foucault: Politics, philosophy, culture. Interviews and other writings*. 1977-1984: 255-267. Trans. A Sheridan. New York: Routledge.
- Foucault, Michel, 1994/2008. *Diskursernas Kamp*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Foucault, Michel, 1997. *The Politics of Truth*. Ed. S Lotringer, L Hochroth. New York: Semiotext
- Foucault, Michel, 2001. *Övervakning och Straff*. Arkiv Förlag, Lund.
- Freidenvall, Lenita & Maria Jansson (red), 2011. *Politik och kritik. En feministisk guide till statsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Gordon, Colin, 1991. *Governmental rationality: an introduction*. The Foucault effect: Studies in Governmentality: With Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault, ed. G. Burchell, C Gordon, P Miller s. 1-52. London: Harvester
- Gordon, C. Miller, P. & G. Burchell (red.), 1991. *The Foucault effect. Studies in governmentality*. London.
- Halling, Alli, 1952. *Resa i franskt kök*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Howarth, David & Torfing, Jacob, 2005. *Discourse Theory in European Politics. Identity, Policy and Governance*. Hampshire: Palgrave Mac Millan.
- Mammas köttbullar: 236 läckra färsrätter*, 1964. Västerås: ICA förlaget.
- Matthis, Moa (red), 2005. *Orientalism på svenska*. Stockholm: Ordfront.
- McLeod, John, 2000. *Beginning Postcolonialism*. Manchester University Press.
- Montero, M., & Sonn, C. C., 2009. *Psychology of liberation: Theory and applications*. New York: Springer.
- Randall, Vicky, 2002. "Feminism", s. 109-130 i Marsh, David – Stoker, Garry (red.) *Theory and Methods in Political Science*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Artiklar och uppsatser

- Alasuutari, P., 2010. The nominalist turn in theorizing power. *European Journal of Cultural Studies*, 13, 403-417. doi:10.1177/1367549410377579
- Bacchi, Carol, 2012. *Why Study Problematizations? Making Politics Visible*. *Open Journal of Political Science*. Vol.2: 1-8. SciRes.
- Brass, Paul R., 2000. *Foucault Steals Political Science*. *Annual Review of Political Science* Vol. 3: 305-330.
- Coop, 2016. "Kära köttbit". <https://www.coop.se/nyavardagsmaten>
- Flynn, T. R., 1989. *Foucault and historical nominalism*. In H. A. Durfee, & D. F. T. Rodier (EDs), *Phenomenology and beyond: The self and its language*: 134-147. Netherlands: Kluwer. doi:10.1007/978-94-009-1055-3_10
- FAO, 2012. *The state of food and agriculture*. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Rome, Italy.
- FAO, 2013. *Edible insects. Future prospects for food and feed security*. FAO Forestry Paper, 171. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Rome, Italy.

- Foucault, Michel, 1977a. *Intellectuals and power*. Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews, ed. DF Bouchard; transl. DF Bouchard, S.Simon, 205-17. Oxford, UK: Basil Blackwell.
- Franchi, S., 2004. *Review of "Fearless Speech"*. Essays in Philosophy, 5. <http://commons.pacificu.edu/eip/vol5/iss2/11/>
- Fredriksson, Johannes, 2007. *Att rätt förfoga över tingen: historiska studier av styrning och maktutövning*. Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet. s. 33-60.
- Metzger, Jonathan, 2005. *I köttbullslandet. Konstruktionen av svenskt och utländskt på det kulinariska fältet*. Acta Universitatis Stockholmiensis
- Moraes, Martin, 2016. *Vi kan köpa svenskt kött med gott samvete*. Expressen. <http://www.expressen.se/debatt/coop-borde-satta-sig-i-skolbanken/>
- Nordlund, Christer, 2016. *Grön humaniora – en inledning till fältet*. Kulturella Perspektiv 2016:1 s.2-7.
- Odell, Åsa i Ostelius, Mats, 2016. *Hård kritik mot Coop-kampanj*. <http://www.lantbruk.com/lantbruk/hard-kritik-coop-kampanj>
- Qvarford, Elisabet i Karlsson, Lena, 2016. *Coops nya reklamkampanj upprör*. Lantbrukets Affärstidning ATL. <http://www.atl.nu/lantbruk/coops-kottreklam-uppror/>
- Rabinow, P., 2009. Foucault's untimely struggle: Toward a form of spirituality. *Theory, Culture & Society*, 26, 25-44. doi:10.1177/0263276409347699
- Skoglund, Annika, 2011. *Homo Clima. Klimatmänniskan och den produktiva makten – styrning genom klimatförändring som bioestetisk inramning*. Industriell Ekonomi och Organisation. Kungliga Tekniska Högskolan: Stockholm.
- Wallenberg, Björn, 2016. *Köttbråk efter Coops succéfilm*. Resumé. <http://www.resume.se/nyheter/artiklar/2016/09/19/kottbrak-efter-coops-sucefilm/>
- Åkerlund, Caroline, 2016. *Här är framtidens mat*. Di Weekend reportage. <http://weekend.di.se/reportage/har-ar-framtidens-mat-1>
- Öhman, Daniel, 2016. *Guide: Myter och sanningar om kött*. I Matens pris, Sveriges Radio, P1. <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=3737&artikel=6359796>

Internetkällor

- Nationalencyklopedin*, Entomofagi. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/entomofagi> (hämtad 2016-12-30)
- Nationalencyklopedin*, Quorn. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/quorn> (hämtad 2016-12-30)